

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság vélemény Tárty: „A nőket érintő szegénység Európában”

(2006/C 24/18)

2005. április 28-án az Európai Parlament úgy határozott, hogy az Európai Közösséget létrehozó szerződés 262. cikke alapján kikéri az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményét a következő tárgyban: „A nőket érintő szegénység Európában”

A bizottsági munka előkészítésével megbízott „Foglalkoztatás- és szociálpolitika, uniós polgárság” szekció véleményét 2005. szeptember 5-én elfogadta. (Az előadó Brenda King volt.)

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság a 2005. szeptember 28–29-én tartott 420. plenáris ülésén (a 2005. szeptember 29-i ülésnapon) 79 szavazattal, ellenszavazat nélkül, 2 tartózkodás mellett elfogadta a következő véleményt.

1. Háttér

1.1 A szegénység felszámolásának világnapja

Az ENSZ Közgyűlése október 17-ét a szegénység felszámolásának világnapjává nyilvánította, hogy ezzel is erősítse annak tudatát, hogy a szegénységet és a nélkülözést meg kell szüntetni a világ minden országában.

1.2 A nők és a szegénység az EU-ban

A Régiók Bizottsága, az EGSZB és az Európai Parlament külön-külön jelentést fogalmaznak meg „A nők és a szegénység az EU-ban” témában, amely jelentések a világnapon kerülnek ismertetésre és adalékként szolgálnak majd az EU-ban napjainkban jelen lévő szegénység természetéről folytatott széles körű vitához. A három európai uniós intézmény között magas szintű együttműködés alakult ki, viszont a jelentések mindegyike más-más nézőpontból közelíti meg a témát.

1.3 A szegénység kockázatának definíciója

A definíció szerint a fogalom alatt azoknak a személyeknek a részaránya értendő, akiknek jövedelme kevesebb az egy főre eső átlagos nemzeti jövedelem 60 %-ánál. A jövedelem az egész háztartás számára rendelkezésre álló bevétel egy személyre eső részét jelenti.

1.4 Az EU-n belüli szegénység és társadalmi kirekeszttség megszüntetésének keretfeltételei

2000-ben a tagállamok egy, a szegénység és a társadalmi kirekeszttség megszüntetésére irányuló, nyílt koordinációs módszert alkalmazó európai stratégia (2000) létrehozásában állapodtak meg. A stratégia elfogadott célkitűzéseket tartalmaz, és minden tagállamot kötelez arra, hogy két évente nemzeti cselekvési tervet mutasson be, amely összhangban van ezekkel a célkitűzésekkel. A mutatók a társadalmi beilleszkedés négy dimenziójára vonatkoznak – gazdasági szegénység, foglalkoz-

tatás, egészség és oktatás. A nők és férfiak egyenjogúsága mint felsőbbrendű cél nem képezi az említett uniós stratégia részét.

1999-ben a Tanács a szociális védelem modernizációjára vonatkozó összehangolt stratégiát fogadott el. A szociális védelem az EU tagállamain belüli szegénység és társadalmi kirekeszttség leküzdésének egyik fontos eszköze. A stratégia három témára összpontosít – a társadalmi beilleszkedéssel kapcsolatos politikákra, a nyugdíjrendszer és az egészségügyi rendszerek reformjára. A nemek egyenjogúsága nem szerepel benne.

Az EU alkotmányáról rendezett legutóbbi népszavazások eredménye alapján a brit elnökség bejelentette, hogy 2005. októberében közleményt bocsát ki a szociális védelmi rendszerekről.

1.5 Jogi keret

A legtöbb szegénységgel és társadalmi kirekesztettséggel kapcsolatos politika az egyes tagállamok hatáskörében marad. Mindazonáltal az EK-Szerződés 136. és 137. cikkeiben foglaltaknak megfelelően az EU a társadalmi kirekeszttség leküzdése érdekében aktív szerepet játszik a tagállamok tevékenységének támogatásában és kiegészítésében.

A Szerződés 13. cikke felhatalmazza az EU-t, hogy intézkedéseket – köztük jogszabályi intézkedéseket – hozzon a nem, a faji vagy etnikai származás, a vallás vagy hitbéli meggyőződés, a fogyatékosság, a kor, illetve a nemi irányultság alapján történő kirekesztés megszüntetésére.

1.6 A szegénység mértéke az EU-ban

2001-ben igen jelentős volt a viszonylagos jövedelem miatti szegénység által érintettek aránya: több mint 55 millió ember, vagyis az EU lakosságának 15 %-a volt kitéve a szegénység kockázatának. (1) Több mint fele részük tartósan alacsony jövedelemből élt. Ez az arány tagállamonként jelentősen változik: a szegénység kockázata a népességet 9 % (Svédország) és 21 % (Írország) közötti mértékben érinti, a nőket általában szignifikánsan nagyobb mértékben.

(1) A szegénység kockázatával kapcsolatos mutatók a European Community Household Survey (Európai Közösségi Háztartási Felmérés) adataiból származnak.

1.7 A társadalmi kirekesztettség mértéke

Minél hosszabb ideig él valaki alacsony jövedelemből, annál nagyobb lesz a társadalmi, kulturális és gazdasági tevékenységek nélkülözésének, és az azokból való kirekesztődésnek a kockázata. Az összes tagállamban a 2001-ben a szegénységi kockázat által érintettek legalább fele már hosszabb ideje élt alacsony jövedelemből, vagyis az adott évben és az azt megelőző legalább két évben (1998-2000) átlagos jövedelmük a 60 %-os küszöb alatt volt. 2001-ben az EU népességének átlagosan 9 %-a élt tartós szegénységben. A nőket ez is szignifikánsan nagyobb mértékben érinti.

1.8 Az EU demográfiai és társadalmi helyzete

Az EU demográfiai helyzete drasztikus változásokon megy keresztül, mivel a munkaképes korú lakosság több száz évig tartó folyamatos növekedése lassan csökkenő tendenciába megy át. A 65 év feletti lakosság aránya a teljes népességhez viszonyítva 16 %, míg a 15 éven aluliaké 17 %. Mindeközben növekszik a várható élettartam. Az elkövetkezendő években a 80 év feletti lakosok száma közel 50 %-kal fog növekedni ⁽²⁾

Ezzel egy időben a háztartások szerkezete is megváltozik. A házasságkötések száma csökken és idejük későbbre tolódik, növekszik a válások aránya és egyre kevesebb lesz a gyermeket vállaló párok száma. Ezek a változások kisebb háztartások kialakulásához vezetnek minden életkori csoportban. Gary Becker Nobel-díjas közgazdász és munkatársa, Richard Posner bíró szerint ezek a változások nagyrészt gazdasági jelenségekkel magyarázhatók ⁽³⁾. A szerzők megállapítják, hogy a nők a háztartáson kívüli munkalehetőségek miatt kialakult növekvő anyagi függetlensége ahhoz vezet, hogy a „patriarchális házasság” helyét – amelyben a férfi a kereső, a nő pedig függő helyzetben van – egyre inkább átveszi a „partnerek közötti házasság”. Ami a lehetőségeket illeti, a gyermekvállalásért egyre nagyobb árat kell fizetni: minél magasabb a nő bevétele és szakmai státusa, annál nagyobb áldozatot vállal azzal – karrierje és jövedelme lehetséges emelkedése szempontjából –, ha ideiglenesen vagy tartósan visszavonul a munkaerőpiacról a gyermekvállalás érdekében.

A másik fő változás az egy szülővel élő gyermekek számának hihetetlen mértékű növekedése. 2000-ben a 0-14 éves gyermekek 10 %-a élt egy szülővel, 1990-ban ez az arány 6 % volt. Ennek oka a házasságok és kapcsolatok felbomlásának és a nem tervezett terhességeknek a növekvő aránya.

⁽²⁾ Az Európai Bizottság és a Tanács közös jelentése a társadalmi beilleszkedésről – 2004. március 5.

⁽³⁾ Gary Becker-Richard Posner: „The Sexual Revolution” (A szexuális forradalom), 2005. április 10. Hozzáférhető a következő címen: <http://www.becker-posner-blog.com/archives/2005/04/index.html>.

2. Általános megjegyzések

2.1 Az EGSZB örömmel fogadja azt a lehetőséget, hogy bemutathatja a témával kapcsolatos álláspontját, ugyanakkor úgy érzi, hogy a középpontban a „nők és a szegénység” helyett a „nemek és a szegénység” kellene, hogy álljon, mivel így a szegénység okainak vonatkozásában a férfiak és nők közötti kapcsolatra és különbségekre irányulna a figyelem.

Az EGSZB határozottan ajánlja, hogy az Európai Bizottság vizsgálja felül a szegénység meghatározását, mivel ez csak a szegénység nyilvánvaló okait világítja meg és alábecsüli a nők szegénységének mértékét, valamint ennek hatását. A meghatározás azt feltételezi, hogy a háztartásban meglévő források egyenlően kerülnek elosztásra a családon belül, azonban érvek szólnak amellett, hogy a szegénység egyéni tapasztalat és azt – ha meg akarjuk érteni a nemek közt e tekintetben fennálló különbségeket – az egyén szintjén kell vizsgálni.

2.2 Az EGSZB üdvözli a brit elnökségnek a szociális védelmi rendszerekkel kapcsolatos vita elindítására vonatkozó bejelentését, és határozottan ajánlja egy nemekkel kapcsolatos hatáselemzés elvégzését annak érdekében, hogy ezek a rendszerek vegyék figyelembe a nők és a férfiak eltérő igényeit. Létezik egy hallgatóságos feltételezés, mely szerint a nők mindig támaszkodhatnak egy jövedelemmel rendelkező férfira. Ez a feltételezés, amely nem felel meg a mai társadalmi valóságnak, a nők fokozott szegénységi kockázatának a legfőbb oka.

3. Külön megjegyzések

3.1 A szegénység kockázatának előfordulása

A nők esélye általában nagyobb arra, hogy szegény háztartásban éljenek: 2001-ben a felnőtt (16 éves vagy azon felüli) nők 16 %-ának volt a küszöbérték alatti jövedelme, az ugyanazon korcsoportba tartozó férfiak esetében az arány 14 % volt ⁽⁴⁾. Ez a modell egységesen jelen van a tagállamokban. A szegénység kockázata az egy szülő háztartásokban a legmagasabb (az EU területén átlagosan 35 %), amelyeknél 85 %-ban nő a családfő. A 18 éves, vagy fiatalabb női családfők esetében különösen magas a szegénység kockázata.

A 65 éves vagy idősebb embereknél viszonylag magas a szegénység kockázata. A 65 év fölöttiek kétharmada nő. Az egyedülálló nyugdíjas nőknél, főként a 80 év felettiéknél vagy azoknál, akik nem részesednek foglalkoztatói nyugdíjban, sokkal magasabb szegénység mértéke. Ennek egyik fő oka, hogy a nyugdíjasok költségei koruk előrehaladtával növekednek, főként a rokkantságukkal és helyváltoztatásukkal kapcsolatos egyre magasabb egészségügyi kiadások miatt.

⁽⁴⁾ Eurostat 2001; az egy fős háztartások kivételével óvatosan kell kezelni a nemek közötti különbségeket a szegénységi kockázat esetében, mivel itt a jövedelmek háztartásokon belüli egyenlő elosztásából indulnak ki.

A kutatások azt mutatják, hogy a többszörösen hátrányosan megkülönböztetett nők – például idősebbek, etnikai kisebbséghez vagy bevándorló csoportokhoz tartozók, mozgássérültek, vagy leszbikusok – esetében még magasabb a társadalmi kirekesztettség és a szegénység kockázata.

3.2 A nők szegénysége és a társadalmi kirekesztettsége a munkaerőpiac szemszögéből

A foglalkoztatás a társadalmi beilleszkedés egyik kulcsfontosságú tényezője és a szegénységből kivezető egyetlen járható útnak számít, nemcsak azért, mert jövedelmet teremt, hanem azért is, mert elősegíti a társadalmi részvételt és a személyes fejlődést. Mindez kifejeződik a lisszaboni stratégia célkitűzéseiben, mely szerint az Európai Uniót 2010-ig „a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává kell tenni, mely több és jobb munkahely teremtésével és nagyobb társadalmi kohézióval képessé válik a növekedés fenntartására”. Ehhez szükséges és fontos a nők részvétele a munkaerőpiacon, ezért meg kell valósítani a nők munkaerőpiaci részvételi arányának 60 %-os növelését 2010-ig. Bár a nők foglalkoztatási aránya lassan közelít a férfiakéhoz, a bér munkában dolgozó nők is ki vannak téve a szegénység veszélyének. Ez azzal magyarázható, hogy a nők munkaerőpiaci részvételét olyan nehézségek kísérik, mint a nők munkanélküliségének magas aránya a 25 tagú Unióban⁽⁵⁾, a háztartásban és a munkahelyen jelentkező felelősség kiegyensúlyozott kezelésének nehézsége, vagy a nők foglalkoztatásának a férfiakétól való elkülönítése és ágazatokra bontása, a korlátozott szociális biztonságot nyújtó, kétes foglalkoztatási formák elterjedtsége, valamint az összes uniós országban meglévő különbség a férfiak és nők bérezése között.

3.2.1 Bérezési különbség

A nők és férfiak egyenlő bérezéséről szóló 1975-ös irányelv elfogadása után 30 évvel a nők azonos munkateljesítmény esetén a férfiak egy órai keresetének európai átlagban még mindig csak 85 %-át kapják⁽⁶⁾. Számos országban sokkal nagyobb ez a különbség, akár a 33 %-ot is elérheti. Az EGSZB osztja a Parlament FEMM bizottságának felháborodását a változatlanul fennálló különbségtétel miatt, és arra kéri a Tanácsot és az Európai Bizottságot, tegyék meg a szükséges lépéseket, „hogy véget vessenek ennek a méltánytalan helyzetnek”.

3.2.1.1 A gyermekvállalással összefüggő többletfeladatok

Ezeket a feladatokat több tanulmány annak a ténynek tulajdonítja, hogy a nők szülik meg a gyermekeket, és a férfiakhoz képest lényegesen több időt töltenek azok gondozásával. A nők többsége legalább életének egy részében visszavonul a

munkaerőpiacról. Ezzel szemben a férfiak életpályájára általában a munkaerőpiacon való folyamatos, teljes munkaidőben történő részvétel jellemző, a nappali képzés befejezésétől nyugdíjas korig. A munkaerőpiacról való időszakos visszavonulás következményekkel jár a jövedelemre nézve. A gyermekgondozási időszak miatti megszakítás rövidebb munkaviszonyt, kevesebb tapasztalatot és kevesebb továbbképzési lehetőséget eredményez. A fizetésemelés odaítélésének kritériuma gyakran a folyamatos munkaviszonyban eltöltött hosszabb idő. Így minél hosszabb a gyermekgondozási távollét ideje, annál jelentősebb az anyagi kár.

3.2.2 Az anyák iskolázottsági szintje

A munkaerőpiacról gyermekgondozás céljából való hosszabb visszavonulás inkább az alacsonyabb végzettségű anyákra jellemző. Míg a magasabb végzettséggel rendelkező anyák esetében lerövidült a visszavonulás ideje, a képzetlen anyák viselkedése ebben a tekintetben nem változott. A képzetlen anyák inkább otthon maradnak addig, amíg gyermekük iskolába megy, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák többnyire csak a szülési szabadság ideje alatt maradnak otthon és ezt követően másnak fizetnek gyermekük gondozásáért.

Így az alacsonyabb végzettségű nők esetében (akik gyermekvállalás előtt is a legalacsonyabb kereseti potenciállal rendelkeztek) valószínűbb a hosszabb kihagyás, és önük a legjelentősebb az ebből adódó anyagi kár.

3.2.3 A gyermeküket egyedül nevelő szülők

Mint ahogy azt az 1.8. pontban már említettük, az egyedülálló szülők száma egyre nő, és az adatok alapján az ő esetükben különösen nagy a szegénység kockázata. Mivel az egyedülálló szülők 85 %-a nő, az említett kockázat kifejezetten a nőkre jellemző. A magas kockázat oka legfőbbképpen a munkaerőpiacon való alacsony részvételi arány: a gyermeküket egyedül nevelő nők mindössze 50 %-a dolgozik, míg férjzett társaiknál ez az arány 68 %⁽⁷⁾. Az anyák foglalkoztatási arányának folyamatos növekedésével ellentétben az egyedülálló anyák esetében ez az arány alig változott.

Különböző tanulmányok eredményei arra engednek következtetni, hogy az egyedülálló szülőket nem csak a megfizethető gyermekfelügyeleti lehetőségek hiánya tartja vissza a munkába állástól, hanem ebben más tényezők is szerepet játszanak:

- A nem dolgozó egyedülálló szülőknél gyakran nincs piac-képes végzettsége⁽⁸⁾. Minél alacsonyabb a végzettségük, annál kisebbek az esélyeik a munkaerőpiacon maradásban. Az ilyen esélyeik döntően a gyermekgondozási időszak alatt rendelkezésre álló és elérhető továbbképzési lehetőségeiktől függenek.

⁽⁷⁾ Eurostat 2003.

⁽⁸⁾ Finch et al. (1999): New Deal for Lone Parents: Learning from the Prototype Areas. DSS Research Report No. 92. Leeds: CDS; Lewis et al. (2000) Lone Parents Personal Advisers: Roles and Relationships. DSS Research Report No. 122. Leeds: CDS; Dawson et al. (2000): New Deal for Lone Parents: Report on Quantitative Interviews with Individuals. Research and Development Report ESR55. Sheffield: Employment Service; Holtermann et al. (1999). Lone Parents and the Labour Market. Results from the 1997 Labour Force Survey and Review of Research. Employment Service Report 23. London: The Stationary Office.

⁽⁵⁾ Eurostat 2004.

⁽⁶⁾ Eurostat 2003.

- Az egyedülálló szülők gyakran olyan földrajzi területeken élnek, ahol alacsony a munkaerő iránti kereslet.
- A nem dolgozó egyedülálló szülők egészségi állapota általában rosszabb, és gyakrabban van olyan beteg gyermekük vagy más hozzátartozójuk, akinek betegsége vagy rokkantsága korlátozza a munkalehetőségeiket (ez minden tizedik nem dolgozó egyedülálló szülőre jellemző).
- A különösen nehéz helyzetben lévő egyedülálló szülők munkamorálja nagyobb valószínűséggel alacsonyabb, ami szintén akadályt jelent számukra az elhelyezkedésben.

Számos egyedülálló szülő többnyire maga kényszerül gondozni gyermekeit, ezért olyan időbeosztású munkahelyet keresnek, amely lehetővé teszi számukra, hogy minél több időt töltsenek velük, és ezt munkájukkal is össze tudják egyeztetni. Ezért sokan arra kényszerülnek, hogy bizonytalan, kisebb szociális biztonságot nyújtó és rosszul fizetett munkát vállaljanak.

3.2.3.1 Tizenéves kori terhesség

Az egy szülő háztartást vezető 18 éves vagy fiatalabb nők különösen ki vannak téve a szegénység kockázatának. Az Unióban átlagosan a fiatal nők 6 %-a válik szülővé 18 éves kora előtt, az egyes országokban ez az arány 3 % (Olaszország, Hollandia, Spanyolország, Svédország) és 12 % (Magyarország, Szlovákia), illetve 13 % (Egyesült Királyság) között változik. (9)

A tizenéves korú szülők kortársaikhoz képest gyakrabban élnek szegénységben és munkanélküliségben, és ebből a helyzetből iskolázottságuk hiánya és a fentebb említett okok miatt nehezen tudnak kiszabadulni. Így például a 15 tagú Unióban a tizenéves korukban anyákká vált nők 45 %-a él a háztartások legszegényebb 20 %-ában, míg az először huszoneves korban szült nőknek csak 21 %-a tartozik ebbe a jövedelmi csoportba. A tizenéves korú szülők 90 %-a részesül szociális támogatásban; a kiskorú anyáknál más egyedülálló anyákhoz viszonyítva lényegesen gyakoribb, hogy kizárólag és hosszabb időn keresztül csak segélyből élnek.

A tagállamok célja elsősorban a tizenéves szülők számának visszaszorítása, mivel ezáltal csökkenthető az életre szóló szegénység, illetve a szegénység továbbörökítésének veszélye a következő generációra. A tizenéves kori szülések számának csökkentéséről számos vita folyik, és megoldások széles skálája született. A paletta a részletesebb szexuális felvilágosítástól a kevesebb szexuális felvilágosításig, a szexuális önmegtartóztatásra neveléstől a fogamzásgátlók iskolákban való ingyenes terjesztéséig, az „esemény utáni” tabletták terjesztéséig a tizenéves korú szülők együttélésének és házasságának ösztönzése érdekében nyújtott támogatások felülvizsgálatáig terjed.

A legalacsonyabb tizenéves kori születési arányokat felmutató négy európai uniós ország mintaként szolgálhat a problémakörre megoldást kereső többi állam számára.

(9) Innocenti Report Card, 3. szám, 2001. július: A League Table of Teenage Births in Rich Nations (A gazdag országok rangsora a tizenéves kori szülések alapján) (UNICEF).

3.2.4 Kereső tevékenység ellenére kialakult szegénység

A nők számának növekedése a munkaerőpiacon a nem szokványos foglalkoztatási formák számának növekedésével magyarázható, mint a részmunkaidő, a rugalmas munkaidő, a többműszakos munka vagy az ideyemunka. A részmunkaidős foglalkoztatottság aránya a nőknél 27 %, míg a férfiak esetében mindössze 4 %. (10) A férfiak és nők bérezése közötti különbség részmunkaidő esetén még hangsúlyosabb, mint teljes munkaidőben: a nők részmunkaidős órábérére a férfiak teljes munkaidős órábérének körülbelül 60 %-a, míg a nők teljes munkaidős órábérére ennek 82 %-a.

Az alacsony végzettségűek, a bejelentetlen munkavállalók, a kisebbségekhez tartozók, az alacsony jogállással rendelkező vagy független jogállással nem rendelkező bevándorlók esetében különösen magas a szegénység kockázata, mivel nagyrészt rosszul fizetett, alacsony státusú állásban dolgoznak, és a munkahelyük bizonytalan. Kutatások eredményei alapján ezek a nők szélsőséges esetben ki vannak téve az emberkereskedelem, a prostitúció és az erőszak veszélyének is.

3.2.5 Jövedelmet nem eredményező tevékenységek

A nők otthon, a háztartásban végzett munkájukért nem kapnak jövedelmet. A számos, fizetett munkahelyen dolgozó nő esetében is természetesnek tartják, hogy a bevásárlás, az idősebbekről és a gyermekekről való gondoskodás az ő feladatkörükbe tartozik. A férfiak az összes házimunka 40 %-át és a gyermekek gondozásával kapcsolatos tevékenységek mintegy 25-30 %-át végzik el (11). Az említett, jövedelmet nem eredményező tevékenységek nem kerülnek be következetes módon a nemzeti statisztikákba, azaz gyakran láthatatlanok maradnak a döntéshozók számára.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a családdal és a munkahellyel kapcsolatos felelősség összeegyeztetése nehéz feladat mind a férfiak, mind a nők számára. A 12 éven aluli gyermekeket nevelő nők esetében 15 százalékponttal alacsonyabb a foglalkoztatottsági arány, mint a gyermektelen nőknél (60 % a 75 % ellenében). A férfiaknál a 12 éven aluli gyermekeket nevelők foglalkoztatottsági aránya 91 %, öt százalékponttal kevesebb, mint a gyermektelen férfiak esetében.

3.2.6 Tartós munkanélküliség

A tartós munkanélküliség szorosan kapcsolódik a társadalmi nehézségekhez is, mivel a tartósan munkanélküli személyek – amennyiben nem kapnak időben megfelelő segítséget – gyakran elveszítik képességeiket és önbizalmukat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy újra megvegyék lábukat a munkaerőpiacon. Az

(10) Eurostat European Labour Force Survey (Eurostat Európai Munkaerő-felmérés) 2003

(11) How Europeans spend their time (Hogyan töltik az európaiak mindennapjaikat?), Eurostat 1998-2002

Európai Unióban a tartós munkanélküliség a nők esetében magasabb (4,5 %), mint a férfiaknál (3,6 %).⁽¹²⁾ Ennek ellenére a tartós munkanélküliek fizetett munkahelyekre való visszatérését elősegítő kezdeményezések inkább a férfiaknak előnyösek: a nők számára általában kevesebb továbbképzési lehetőséget és – nemi sztereotípiák alapján – rosszabbul fizetett munkahelyeket kínálnak.

3.2.7 Nyugdíjak

3.2.7.1 A nők hátrányos helyzete a munkaerőpiacon és a jövedelmek ebből eredő, nem szerinti különbsége a nyugdíjas korra is kihatással van. Ennek oka, hogy a nyugdíjrendszer több tagállamban a férfiak szempontjait szem előtt tartva hozták létre. Ezek a rendszerek hátrányosan érintik a nőket, akik közül sokan megszakítják szakmai pályafutásukat, nem hagyományos munkaviszonyt létesítenek, vagy életük egyes időszakában jövedelemmel nem járó tevékenységet végeznek. Ennek következtében a nők hátrányos helyzetben vannak az időskori biztonsághoz szükséges nyugdíjjogosultság megszerzése, illetve megtakarítások felhalmozása szempontjából. A nyugdíjban részesülők kétharmada nő, nyugdíjuk átlagban a férfiak nyugdíjának 53 %-a, ami befolyásolja egészségügyi állapotukat, lakáskörülményeiket és életminőségüket. A jövedelmük miatt segélyben részesülő nyugdíjasok 75 %-a nő. Ebből kifolyólag a legszegényebb nyugdíjasok az idősebb nők, köztük az özvegyek és az elváltak. Az EU lakossága előregedésének hosszú távú társadalmi következményei miatt ez a tendencia folytatódni fog, amennyiben nem tesznek ellene megfelelő intézkedéseket.

Egy korábbi véleményében⁽¹³⁾ az EGSZB a nemek egyenlőségének biztosítása érdekében ajánlásokat fogalmazott meg a nyugdíjrendszer adaptációjával kapcsolatban, azzal a hosszú távú céllal, hogy a nyugdíjak egyenre szabhatóak legyenek. Az EGSZB ajánlásában kitért arra is, hogy szükséges lenne az egyes tagállamok közti tapasztalatcserének érdekében, hogy a nők egyes csoportjai, főként a szakmai pályafutásukat megszakító nők ne kapjanak elégtelen mértékű nyugdíjat.

Az említett korábbi vélemény arra is kitér, hogy bizonyos tagállamok a nyugdíj mellett egyéb támogatási formákban is részesítik az idős embereket. Ilyen például az előnyösebb adózás, az ingyenes villanyáram biztosítása, az ingyenes vagy csökkentett árú utazás a tömegközlekedési járműveken, vagy a lakásbérleti díjak kedvezményes adózása. Az EGSZB üdvözlöi ezeket a javaslatokat, mivel a nők nagyobb valószínűséggel öregednek meg (várható élettartamuk magasabb), illetve maradnak egyedül (túlélnek partnerüket), mint a férfiak, ezért a nőknél nagyobb az idős nyugdíjasoknál megfigyelhető problémák előfordulásának esélye. Általában az idős nyugdíjasok jövedelemből és befektetésből származó bevétele alacsonyabb, miközben a mozgáskorlátozottsággal, szállítási szükségletekkel, illetve eszközértékcsökkenéssel összefüggő kiadásai magasabbak lehetnek.

⁽¹²⁾ Eurostat European Labour Force Survey (Eurostat Európai Munkaerő-felmérés) 2003

⁽¹³⁾ Az EGSZB 2001. november 29-i „Gazdasági növekedés, adózás és az uniós nyugdíjjogosultság fenntarthatósága” című véleménye (HL C 48., 2002.2.21. Előadó: Harry Byrne; társelőadó: van Dijk).

3.2.7.2 Azok a nők, akik nem hagyományos munkaviszonyban dolgoztak, köztük a kisebbségekhez tartozók, a legális vagy illegális bevándorlók, gyakrabban kerülnek hátrányos helyzetbe, mivel kisebb eséllyel kerülnek be az foglalkoztatói nyugdíjrendszerbe. Mivel a férfiak aktív kereső korukban magasabb jövedelemmel rendelkeznek, mint a nők, nyugdíjuk is magasabb a nőkéénél. Ezen kívül régebben a nyugdíjvagyon a fő kereső nevéen volt, aki hozzájárult a vagyon gyarapodásához, és ez általában a férfi volt. A válások növekvő aránya megkérdőjelezte ezt a rendszert, mivel így a kapcsolat felbomlása esetén a nő kerül előnytelen helyzetbe. Számos új tagállamban ezért olyan új törvényt hoztak, amely lehetővé teszi a bíróságok számára, hogy válás esetén a nyugdíjvagyon belátásuk szerint felosszák.

3.3 A nők szegénysége és társadalmi kirekesztettsége az iskolázottság függvényében

3.3.1 A munkahely megválasztását és a munkába állást a megszerzett képzés befolyásolja. A felmérések eredményei azt mutatják, hogy ez a nők esetében különösen így van. A magasabb végzettségű nők (akik a Nemzetközi Oktatási Osztályozási Rendszer – ISCED – alapján 5., vagy 6. szinten vannak) nagyobb arányban végeznek kereső tevékenységet, mint az alacsonyabb végzettségűek (az ISCED alapján 1. vagy 2. szinthez tartozók)⁽¹⁴⁾. A 25 tagú Unióban az alacsonyabb végzettségű nők 20-49 %-a dolgozik, míg a magasabb végzettségűek 84 %-a. Fontos kiemelni, hogy ez a különbség, amely 30 százalékpontnyi a nők esetében, a férfiaknál csak 10 százalékpontnyi (83 % a 93 %-hoz képest). A magasabb végzettségű, gyermekkel rendelkező nők nagy része munkában marad. A 25 tagú Unióban ez az összehasonlítás a nők két csoportja között a következőképpen alakul: a gyermektelenek esetében 88 % az 57 % ellenében; 1 vagy 2 gyermek esetén 80 % a 43 % ellenében; 3 vagy több gyermek esetén 63 % a 22 % ellenében.

3.3.2 Az iskolai tantervek támogatják a nemek alapján eltérő tantárgyválasztást; a nemekhez kapcsolódó kérdések jelentőségének felismerésére és mérlegelésére nem kiképzett tanárok, illetve pályaválasztási tanácsadók hatására a lányok gyakran rosszul fizetett szakmákat és képzési formákat választanak. A szegregáció veszélye leginkább a legmagasabb szegénységi kockázattal rendelkező háztartásokból kikerülő lányokat érinti, a kutatások⁽¹⁵⁾ szerint alacsony képzettségük miatt ők aránytalanul nagy számban vannak jelen a rosszul fizetett munkahelyeken. A nők számára legkedvezőtlenebb munkaforma a rész-munkaidős fizikai munka, kedvezőtlenebb a többi részidős munkánál, illetve a teljes munkaidőben végzett fizikai munkánál, mivel az ebben a formában dolgozó nők végzettsége igen alacsony. E nők számára nemük és szegénységük teljes iskolai pályafutásukat meghatározó összjátéka miatt korlátozott munkalehetőségek állnak rendelkezésre, ami nemcsak munkában töltött és nyugdíjas éveikre van kihatással, hanem több generációs szegénység kialakulásához is vezethet.

⁽¹⁴⁾ EK statisztikák a középpontban – Lakosság és szociális feltételek, 4/2005.

⁽¹⁵⁾ Warren, T.: „Divergent Female Part-time Employment in Britain and Denmark and the Implications for Gender Equality”. *Sociological Review* 2001, 49(4), 548–567.

3.3.3 Az EGSZB üdvözli, hogy a lisszaboni stratégia célkitűzéseiben a munkahelyteremtésre, főként a nők foglalkoztatására irányul a figyelem, de megjegyzi, hogy a szegénység kockázatának kitett nők esetében mindez kevés. A tagállamok számára nyitva áll a lehetőség, hogy együttműködjenek a civil társadalommal, a nem kormányzati szervezetekkel, főként azokkal, amelyek a nemek egyenjogúságáért, illetve a szegénység felszámolásáért dolgoznak, annak érdekében, hogy megszűnjön az élethosszig tartó, sőt több generációt érintő szegénység. Ehhez meg kell szüntetni a fiúk és lányok szakmaválasztását érintő nemi sztereotípiákat az oktatási intézményekben, valamint kielégítő és elérhető felnőttképzési lehetőségeket kell teremteni, amelyek piacképes tudást adnak és megfelelnek az említett nők igényeinek.

3.4 A nők szegénységének és társadalmi kirekesztettségének büntetőjogi aspektusai

3.4.1 A bűncselekmény miatt vád alá helyezett, illetve elítélt személyeknek csak kis százaléka – nevezetesen öt ismert elkövető közül egy – és a börtönben lévő elítéltek mindössze 6 %-a nő. Az utóbbi tíz évben azonban a börtönben lévő női elítéltek aránya jelentősen emelkedett, miközben a bűncselekményt elkövető nők száma nem változott ilyen mértékben⁽¹⁶⁾. A nők nagy része nem erőszakos bűncselekmények miatt kerül börtönbe és egy évnél kevesebb időt tölt ott. A börtönben lévő nők közel egynegyede vizsgálati fogságban van, nem elítéltként.

3.4.2 Ugyanazon tanulmány megemlíti, hogy a bebörtönzött nők nagy részének bebörtönzése előtt nem volt biztos anyagi háttere: vagy soha nem is dolgozott, vagy csak bizonytalan, rosszul fizetett állásai voltak, nem rendelkezett biztos lakással, rendkívül alacsony volt az iskolázottsági szintje, emellett családtagok vagy családon kívüli férfi elkövetők által okozott testi sértés, illetve szexuális bűncselekmény áldozata volt. A nők bebörtönzése ezért ahhoz vezet, hogy ezek a társadalmilag már kirekesztett személyek még inkább kirekesztettekké válnak.

3.4.3 A bebörtönzött nők számának gyors emelkedése – ahogyan azt a tanulmány részét képező, néhány tagállamban hozott bírósági ítéletekkel kapcsolatos kutatások eredményei is alátámasztják – azzal magyarázható, hogy a nők azért kerülnek börtönbe, mert a társadalom már kirekesztette őket (pl. hajléktalanok, munkanélküliek, drogfogyasztók lettek). A bírák és igazságügyi tisztviselők ezért úgy vélik, hogy mivel ők már társadalmilag kirekesztettek, ezért esetükben nagyobb az újabb bűncselekmények elkövetésének veszélye, így a bebörtönzés, a hozzá tartozó rehabilitációs rendszereknek és programoknak köszönhetően csökkenti annak valószínűségét, hogy a már kirekesztett nők a börtönből kikerülve újra a bűn útjára lépjenek (vagy a kábítószerhez nyúljanak).

3.4.4 A kutatások eredményei azt mutatják, hogy a bebörtönzött nők rehabilitációja és társadalmi újraintegrálása azért nem lehetséges, mert szakmai tapasztalatuk és képzettségi szintjük igen alacsony, sok köztük az elmezavarodott (Angliában és Walesben 50 %) (17), valamint azért sem, mert a nők viszonylag rövid időszakot töltenek a börtönben. Vitatható, hogy a börtönök milyen mértékben tolthatik be a rehabilitációs intézmény szerepét, de még ha így volna is, a kutatási eredm-

nyek azt mutatják, hogy a börtönök önmagukban aligha képesek hatékony képzést, a kábítószerrel való tartós leszokást, lelki segítséget, és szabadulás után piacképes ismereteket nyújtani az elítéltek többsége számára.

3.4.5 A börtönök elsődleges funkciója a büntetés-végrehajtás. A kutatások alapján a börtönökben a bebörtönzésük előtt nem kirekesztett nők kirekesztetté válnak, és azok, akik már kirekesztettek voltak, még inkább azok lesznek. Bebörtönzés esetén a nők nagyobb árat fizetnek, mint a férfiak – amennyiben bebörtönzött anyák gyermekeiket ért károkat nézzük. Az Egyesült Királyságban például a bebörtönzött nők mindössze 25 %-a jelentette be, hogy gyermekei apja, azaz férje vagy partnere vállalja a gyermekek gondozását. A bebörtönzött férfiak esetében ez az arány 92 % volt. Ennek tükrében büntetőjogi felelősségre vonás, az elrettentés vagy a kockázat csökkentése által a börtönnek tulajdonított elérhető előnyök eltörpülnek.

3.4.6 A külföldi, illetve kisebbségekhez tartozó nők kétszeresen is hátrányos megkülönböztetésben szenvednek, ezért számuk aránytalanul magas a büntetés-végrehajtási rendszerben is.

3.4.7 Az EGSZB egyetért a jelentésben szereplő ajánlásokkal abban a tekintetben, hogy nagy mértékben csökkenteni kell a bebörtönzött nők számát, főként azért, mert nagy részük vizsgálati fogságban van, és bűncselekmény miatt nem ítélték el. Amennyiben bűncselekményt követtek el, akkor az nagyrészt nem erőszakos jellegű. Néhány tagállamban a bebörtönzésnél kevésbé ártalmas alternatívákat vezettek be, amelyek lehetővé teszik a sokrétű problémákkal küzdő női elkövetők számára, hogy megfelelő gondoskodással és támogatással újra be tudjanak illeszkedni a közösségbe.

3.5. *Harc a nők és gyermekek kereskedelme ellen*

A nők és gyermekek kereskedelme a nemek közötti strukturált egyenlőtlenség következménye, és az erőszak egy formája. Az emberkereskedelem táptalaja a szegénység, és az áldozatok a szegénység több formájától is szenvednek, ami többek között kényszermunkához, szexuális kizsákmányoláshoz, fizikai és lelki problémákhoz és társadalmi kirekesztéshez vezet. A származási országok megelőzésre irányuló stratégiáinak tükröznie kell a szegénység csökkentését és a társadalmi fejlődést célzó stratégiákat, mégpedig külön hivatkozással a nők gazdasági lehetőségeire, ezekben a stratégiákban viszont tükröződnie kell a megelőzés stratégiájának is. A hosszú távú, megelőzést szolgáló stratégiáknak az emberkereskedelem eredendő okait kell célba venniük, köztük a szegénységet, a diszkriminációt, a rasszizmust, a patriarkális társadalmi berendezkedést, a nők elleni erőszakot, a fundamentalizmust, a nemek közötti egyenlőtlenséget, a szociális biztonsági háló hiányát, a pénzmozgást, a korrupciót, a politikai instabilitást, a konfliktushelyzeteket és az ellenőrizetlen területeket, országok közötti sorompókat és egyenlőtlenségeket. Minden kormányknak olyan intézkedéseket kell hoznia, amelyek elismerik a nők és férfiak között fennálló egyenlőtlen erőviszonyt, és pozitív intézkedéseket kell bevezetnie a nők státusának megerősítésére az élet minden területén.

(16) Az összehasonlító tanulmány a Közép-európai Egyetem (CEU) kutatócsoportja által végzett National Reports' Fieldwork Findings alapján készült. Az adatok az EU következő hat tagállamból származnak: Spanyolország, Németország, Anglia és Wales, Olaszország, Franciaország, Magyarország.

(17) Az Egyesült Királyság Nemzeti Nőügyi Bizottságának elemzése, 2005. március.

4. Ajánlások

4.1 Az EGSZB üdvözlzi az Európai Bizottság és a Tanács 2004. március 5-i közös jelentését a társadalmi beilleszkedésről. Támogatja azt a – mellékletben szereplő – hat legfontosabb prioritást, amelyeket a tagállamoknak figyelembe kell venniük nemzeti cselekvési terveikben. Az EGSZB mindazonáltal úgy véli, hogy a jelentésben kirívó mulasztás történt: elmaradt a nemekre jellemző indikátorok megállapítása és vizsgálata. Az EGSZB ezért kifejezetten ajánlja, hogy ezeket vonják be a vizsgálatba, mivel a nők és a férfiak szegénysége között erős eltérések vannak, és így lehetséges, hogy bizonyos, a szegénység megszüntetésére irányuló intézkedések csak félig lesznek sikeresek, amennyiben nem veszik figyelembe a szegénység nemekre jellemző eltéréseit, vagy nem vizsgálják egyenlő mértékben az intézkedések nőkre és férfiakra gyakorolt hatását. A szegénység nemekhez kapcsolódó formáinak legyőzése összhangban kell, hogy legyen a társadalmi fejlődésről szóló 1995-ös koppenhágai csúcstalálkozón elhatározott, a szegénység legyőzésére irányuló célkitűzésekkel. A találkozón megegyeztek abban, hogy különös hangsúlyt kell fektetni a szegénységtől gyakran legerősebben sújtott nők és gyermekek szükségleteire és jogaira.

4.2 Számos tagállam jelentősen megerősítette a szegénység és a társadalmi beilleszkedés nemzeti politikájában való érvényesítésének intézményi kereteit. Ezen kívül azonban más tennivalók is vannak, amelyek szükségessé teszik a társadalmi partnerek és a nem kormányzati szervezetek helyi, nemzeti és regionális szintű bevonását az intézkedések kialakítása és alkalmazása során, főként az oktatás, a foglalkoztatás és a nyugdíj területén.

4.3 Az EGSZB kifejezetten ajánlja, hogy a lisszaboni stratégiának a nők magasabb foglalkoztatottságával kapcsolatos céljait kössék össze olyan stratégiákkal, melyek biztosítják a szegénység kockázatának kitett nők számára a piacképes ismeretek megszerzését, miáltal anyagilag függetlenné válhatnak. Emellett a nők egzisztenciájának minden életszakaszban való biztosításához erőteljesebb intézkedések és kezdeményezések szükségesek, amelyek a foglalkoztatás minőségének javítására és a jövedelmek közötti különbség megszüntetésére irányulnak. Az EGSZB ehhez kapcsolódóan az integrált növekedési és

foglalkoztatási iránymutatásokról szóló véleményében nemrég meglepetéssel állapította meg, hogy az aktuális foglalkoztatáspolitikai iránymutatások között nincs olyan, amely kifejezetten a nők foglalkoztatottságára vonatkozik.

4.4 Az EGSZB úgy véli, hogy a tagállamok sokat nyerhetnek azzal, ha megosztják egymással a nők és a szegénység témájához kapcsolódó területeken – mint pl. a nyugdíjbiztosítás, a szociális védőrendszerek, a tizenéves kori terhességek, a nők elleni erőszak megszüntetése (beleértve az emberkereskedelmet is), a nők bebörtönzése – szerzett tapasztalataikat.

4.5 Számos tagállam 1995 szeptemberében aláírta a Pekingi Cselekvési Platformot, amely arra szólítja fel a csatlakozott országokat, hogy végezzenek számításokat a jövedelmet nem eredményező munka gazdasági értékével kapcsolatban. Bár azóta már tíz év eltelt, a tagállamok még nem alakítottak ki ennek mérésére és ellenőrzésére alkalmas rendszereket. Arra kell ösztönözni őket, hogy ezt megtegyék, és hogy az eredményeket vegyék figyelembe nemzeti statisztikaikban.

4.6 A Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete előreláthatólag 2007-ben kezdi meg munkáját. Mivel szegénység EU-n belüli megszüntetésével foglalkozó politikák nem veszik kellően figyelembe a nemek közti különbségeket, a kutatásban és a statisztikai irodalomban is aránylag el lett hanyagolva a nemek és a szegénység összefüggésének kérdése. Ennek megváltoztatásához az intézetnek megfelelő költségvetési eszközökre van szüksége. Az EGSZB a Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézetéről szóló véleményében már kifejezte aggodalmát amiatt, hogy a vonatkozó rendeletjavaslatban ez nem teljesen tűnik megvalósítotttnak.

4.7 Az EGSZB ezért néhány kiemelt területre tesz javaslatot. Az új intézetnek a nemek szempontjából mélyebben meg kellene vizsgálnia a meglévő adathalmazokat.

4.8 A nemek és a szegénység összefüggésében különös figyelmet érdemel a szegénység hatása a nők fizikai és mentális egészségére.

4.9 Harmadrészt pedig úgy tűnik, hogy még kevésbé vizsgálták azt, hogyan gondolkodnak és érznek a nők a szegénységgel kapcsolatban, máshogy élik-e meg azt, mint a férfiak.

Brüsszel, 2005. szeptember 29.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság

elnöke

Anne-Marie SIGMUND